

Kontingens kijelentések individuális szubsztanciákról

Leibniz és kommentátorai

Hogyan lehetségesek szinguláris – azaz individuumokról szóló – kontingens kijelentések Leibniz rendszerében? A kérdés, aminek vizsgálatát itt célul tűzöm ki, fontos részét képezi a kontingencia átfogóbb leibnizi problematikájának.¹

Induljunk ki abból, hogy a leibnizi individuumok vagy individuális szubsztanciák sajátossága, hogy teljes mértékben függenek a tulajdonságaiktól: abban az értelemben függenek, hogy azonosságfeltételüket teljesen a tulajdonságaik nyújtják. Ennek alapján minden valódi individuum *komplett fogalommal* bír. Leibniz megfogalmazásában: „egy individuális szubsztanciának vagy egy teljes létezőnek az a lényege, hogy oly tökéletes fogalma van, amely elegendő, hogy felfoghassuk és levezethessük belőle annak a szubjektumnak összes predikátumát, amelynek a fogalma” (Leibniz1686/1986a. 15). Nevezzük ezt komplettfogalom-tannak (1). (1) jól illeszkedik (2)-vel, a leibnizi *igazságkritériummal*:

Minden igaz kijelentésben, legyen az szükségszerű vagy esetleges, egyetemes vagy részleges, a predikátum fogalma bizonyos értelemben mindig benne foglaltatik a szubjektum fogalmában, *praedicatum inest subjecto*, vagy nem tudom, mi az igazság.

Levél Arnauld-hoz, 1686. július 4. Leibniz 1969. 377

A (2) igazságkritérium nagyon hasonló megfogalmazásban megtalálható a *Szükségszerű és esetleges igazságok* című írás kezdő mondataként is (lásd Leibniz 1986a. 15).

Mindjárt szembeötlő, hogy a kritérium fogalmi analízissel eldönthető igazságigényekre van megfogalmazva. Szokás felhívni a figyelmet ennek az igazságkritériumnak arra a korlátjára, hogy csak alany–állítmány szerkezetű kijelentésekre értelmezhető, és kiesnek hatóköréből a relációs kijelentések, a negatív kijelentések és az analitikusan nem eldönthető egzisztenciális kijelentések. Itt

¹ Köszönetet mondok a referensnek értékes és megvilágító kritikai megjegyzéseiért, amelyekkel segítette a tanulmány pontosítását. A tanulmányban használt rövidítések feloldását lásd az irodalomjegyzékben.

azonban valójában nem logikai hiányosságról van szó, hanem arról, hogy Leibniz a komplettfogalom-tan metafizikájához rendelt igazságkritériumot: számára az volt a fontos, hogy mit kell teljesíteniük az individuumokra vagy individuális szubsztanciákra vonatkozó igazságigényeknek. Ezzel együtt persze a relációk és az egzisztencia problémája nem kerülhető meg, később visszatérünk ezekhez. (1) és (2) összefüggése azonban kétségtelen. Azonban (1) és (2) azzal a következménnyel jár a leibnizi rendszerben, hogy nem fejthető ki konzisztens módon a szinguláris kontingens kijelentések lehetősége. Nem értelmezhetjük például azt, hogy Caesar ugyan átkelt a Rubiconon, de lehetséges lett volna, hogy ugyanez a Caesar mégsem kel át. Ugyanis ha nem kel át, más individuumnak számít. Kissé erősebben: nem lehet Caesar, aki nem kel át a Rubiconon. Úgy tűnik, hogy Caesarnak *mint* Caesarnak nem volt lehetősége arra, hogy elmulassza a Rubiconon való átkelést.

Racionalizmusából eredően viszont Leibniz nemcsak az individuumok fogalmi completeességéhez és a róluk szóló igazságigények eldönthetőségéhez ragaszkodik, hanem éppúgy ragaszkodik a kontingenciához és a szabad akarathoz is. Ahogyan a *Nouveaux Essais*-ben írja: „a legerősebb érvek sem szüntetik meg az akarati aktus kontingenciáját” (Leibniz 1765. 21. fejezet, 8 §). Látnunk kell, hogy a racionalizmus két fazettája ütközik itt. Épp ezért izgalmas feladat megvizsgálni a szinguláris kontingencia lehetőségét a leibnizi rendszer két fontos elemének, az (1) elvnek és a (2) kritériumnak a kontextusában.

Ebben az írásban sorra veszem a Leibniz és kommentátorai által is tárgyalt javaslatokat a szinguláris kontingencia biztosítására, abból a szempontból, hogy melyik javaslat harmonizál (1)-gyel és (2)-vel – amelyek alapvető jelentőségűek Leibniz rendszerében. Értékelésem további szempontja, hogy melyik javaslat nem igényli, hogy elköteleződjünk erősen vitatott metafizikai álláspontok mellett, illetve melyiknek nem előfeltétele, hogy egy máig nyitott leibnizi problémát megoldottnak tekintsen. De nemcsak azt nézem, hogy „mi az ára” az egyes javaslatoknak, hanem azt is, hogy mi a lehetséges hozadékuk: mit adnak hozzá a mai metafizikai fejleményekhez.

Úgy látom, hogy a következő javaslatok léteznek a szinguláris kontingencia biztosítására: 1. a *végtelen-elemzés kritérium*, 2. a *komplett fogalom és az esszenciális tulajdonságok halmaza közötti különbségen alapuló* kontingencia-értelmezés, 3. a *temporális vonások ideidős felfogásán alapuló* kontingencia-javaslat, 4. a *definiáció alapján való analitikus eldönthetőség hiányaként* értelmezett kontingencia, 5. a *lehetőség leibnizi modalitásán* alapuló értelmezés, 6. *egzisztencia-alapú* kontingencia-értelmezés. Ebben az írásban a legutóbbi javaslat mellett fogok érvelni.

Az 1. értelmezés szerint a kontingens igazságok ugyanúgy, mint a szükségszerű igazságok, a *praedicatum inest subjecto* igazságkritériuma alá tartoznak. A különbség az, hogy a kontingens kijelentéseket nem lehet véges számú lépésben azonosság-alakra hozni, hanem végtelen számú lépést involvál az eldöntésük. Matematikai analógiával az irracionális számokkal végezhető végtelenül foly-

tatható osztás példáján mutatja meg Leibniz, hogy a kontingens kijelentések igazsága véges számú lépésben nem eldönthető: „[A]z esetleges igazságok úgy viszonyulnak tehát a szükségszerűekhez, mint az összemérhetetlen számok »kifejezhetetlen« arányai az összemérhető számok jól kifejezhető arányaihoz.” „Összemérhetetlen” számokon irracionális számokat ért Leibniz, és a „kifejezhetetlen” arány a velük végzett, véges számú lépésben be nem fejeződő osztást jelenti. Épp ezért mondja, hogy „akár a végtelenségig is folytathatnánk a felbontást, sohasem jutunk el közös mértékhez”. Ugyanez áll a kontingens igazságok bizonyítására: „ugyanígy nem jutunk el a bizonyításig az esetleges igazságoknál, akárhány fogalomra bontsuk is föl” (Leibniz 1986b. 172). A szükségszerű igazságoktól „teljesen különböznek [...] az egzisztenciális vagy esetleges kijelentések, amelyek igaz voltát nem lehet felbontással bizonyítani, hanem csak a végtelen Elme látja be őket *a priori*”. „Istennek van fenntartva annak belátása, hogy miként van az állítmány az alanyban” (uo. 172, 173).

Nevezzük ezt a kontingencia *végtelen elemzés* kritériumának. Ez könnyen beilleszthető a leibnizi rendszerbe, és sokszor említik a kommentátorok is.² Különösen vonzó lehet ez az értelmezés azok számára, akik úgy vélik, hogy Leibniz metafizikáját nagymértékben motiválták a matematikai és logikai stúdiói.³ Erre a motivációra itt most nem térek ki. Látható, hogy a leibnizi igazságkritérium teljesítésével a kontingens kijelentések (köztük a szingulárisok is) igazsága *fogalmi elemzéssel eldönthetővé* válik. Ezt a vonást azonban célszerű megkülönböztetni a mai értelemben vett analitikusságtól. A mai értelmezés szerint az analitikus kijelentések nem a világ dolgairól, e dolgok lényegi vonásairól, vagy akár az empirikusan megragadható vonásairól szólnak, hanem kizárólag logikai és/vagy jelentésbeli összefüggésekről.⁴ A fogalmi elemzéssel eldönthető igazságértékű leibnizi kijelentésekről azonban nem áll, hogy mindig faktuális tartalom nélküliek. Épp ezért némely ilyen kijelentés igazságának eldöntése nem pusztán logikai lépéseket, illetve jelentésposztulátumokat von be a tárgyalásba, hanem

² Pl. Mates 1986. 6. fejezet: Necessary and Contingent Truths.

³ Pl. Rescher így ír a végtelen elemzés kritériumról vagy tanról: „Az infinitisztikus logika, amely e tan mögött húzódik meg, lényegében Leibniz matematikai vizsgálódásaiból ered és azokra támaszkodik” (Rescher 2003. 157).

⁴ Frege-analitikus egy kijelentés, ha logikai igazságot fejez ki, vagy ha szinonim helyettesítéssel logikai igazsággá alakítható. A Carnap-analitikusság ennél tágabb értelmű: analitikusak azok a kijelentések is, amelyek igazsága jelentésposztulátumokon alapul. Például: „ami piros, az színes”. Közös a különböző meghatározásokban, hogy az analitikus kijelentéseknek nincs faktuális tartalma: nem a „világról”, hanem a logikáról és/vagy a nyelvről szólnak. Vegyünk egy viszonylag késői, Ayertől származó meghatározást: „egy kijelentés analitikus, amikor érvényessége kizárólag az általa tartalmazott szimbólumok definíciójától függ” (Ayer 1962. 78). Nyilvánvaló, hogy Leibniz fogalmi elemzéssel eldönthető kijelentései – bár felölelik az előbbieket szerint analitikusnak számító kijelentéseket is – kiterjednek a metafizikai megfontolásból, nevezetesen a már hivatkozott *praedicatum inest subjecto* elve alapján felvett kijelentésekre is.

például a dolgok természetéből fakadó diszpozíciókat, hajlamokat is. Az ezekről szóló kijelentések szintén hozzátartoznak az egyedek fogalmi komplexségéhez.

Visszatérve a kontingencia 1., végtelen elemzés kritériumára, azt látjuk, hogy ez a kritérium valójában *hozzáférési módokat* különít el egymástól. Másképp férünk hozzá a kontingens kijelentések igazságához, mint a szükségszerűekéhez, másképp igazolhatjuk az előbbieket, mint az utóbbiakat. Ez rendjén is van egy olyan episztemikus igazságfelfogás szerint, amely az igazságokat nem tekinti „an sich”-nak, hozzáférhetetleneknek, hanem az igazolás/igazolhatóság terminusaiban értelmezi őket. A „szükségszerű” és az „esetleges” közötti különbség természetesen másképp néz ki Leibniznél a végtelen elme perspektívájából: ott az igazolásbeli különbség nem értelmezhető. Tény viszont, hogy Leibniz szerint fontos jellemzője a kontingens igazságigényeknek, hogy csak a végtelen elme számára hozzáférhetőek *a priori* módon. A kétfajta perspektívának, a véges, illetve a végtelen elméhez tartozónak, világos helye és szerepe van a leibnizi rendszerben. Azonban a végtelen elemzés kritériuma felveti a metafizikai státus és az episztemikus hozzáférés kapcsolatának a kérdését. E kapcsolat értelmezése a 20. század hetvenes éveitől kezdődően újratárgyalásra került, és a pozíciók komoly átrendeződéséhez vezetett az analitikus metafizikában. Ez motiválta az igazság metafizikájában folyó fontos disputát arról, hogy vajon *an sich* módban értelmezzük-e az igazságokat, mint amik függetlenek a mi hozzáférésünktől, felfogásunktól, vagy pedig episztemikus, igazolási módon. Az előbbi elfogadása a lényege a mai metafizikai realizmusnak, az utóbbi a mai metafizikai antirealizmusnak.

A leibnizi végtelen elemzés kritériumának természetesen más a történeti és a fogalmi kontextusa. Azonban az igazsággal kapcsolatos újabb metafizikai viták, tudniillik a metafizikai státus és az episztemikus hozzáférés kapcsolata körüli vita, megnehezíti számunkra, hogy ezt a kritériumot minden további nélkül úgy tekinthessük, mint ami általában hozzájárulna a kontingencia fogalmának tisztázásához a metafizikában. Megjegyzendő, hogy ez a kritérium nem ütközik az általam elfogadásra javasolt, utolsónak tárgyalásra kerülő kritériummal. Pusztán az imént vázolt körülmény ad okot óvatos tartózkodásra.

A 2. értelmezés abból az ellentétből indul ki, ami az individuális szubsztanciák és a definícióval bíró absztrakt entitások leibnizi fogalmi között áll fenn. Leibniz egyik Arnauld-hoz írt levele szerint „másképp kell filozofálnunk az individuális szubsztancia fogalmáról, mint például a gömb specifikus fogalmáról”. Az utóbbi „inkomplett vagy absztrakt”, általa csak „általában a gömb lényegét mérlegeljük [...] a sajátos körülményekre való tekintet nélkül”, míg individuumok esetében „mérlegeljük a helyet, az időt és az egyéb körülményeket” (Ariew–Garber 1989. 70). A különbséget Leibniz az Arkhimédész által a saját sírjára helyezett gömb példájával illusztrálja: ez utóbbi komplett individuális körülményekkel bír – szemben általában a gömb specifikus fogalmával –, tehát egyedi szubsztanciának tekintendő.

E Leibniz-szövegrész alapján többen úgy vélik, hogy a szinguláris kontingencia azáltal valósul meg, hogy az individuum komplett fogalma az esszenciáján túl a helytől és az időtől függő kontextuális vonásokat is tartalmaz. Ez a *komplett fogalom és az esszenciális tulajdonságok halmaza közötti különbségen alapuló kontingencia-értelmezés*. Én ezt az értelmezést inkább rekonstrukciónak tekintem, mintsem Leibniz explicit nézetének. Ezt képviseli például Robert Grimm (1994), aki kiegészítő, ún. „inkrementális” tulajdonságoknak nevezi ezeket a kontextuális vonásokat, és úgy véli, hogy ezek individuálnak is: a specifikus esszencián túl elérik az individuumot, biztosítva annak unikalitását. „[I]nkrementális tulajdonságok azok, amelyek magyarázatát adják annak a ténynek, hogy az individuális fogalmak mindegyikének legfeljebb egy instanciája lehet.” „[A] mi Ádámunk fogalma tartalmazza a tulajdonságoknak egy inkrementumát, amit nem tartalmaz Ádám általános individuális fogalma...” – Ennek megfelelően Grimm a kontingencia „inkrementum-nézetének” nevezi el a saját nézetét (Grimm 1994. 317–319).

Hidé Ishiguro is úgy véli, hogy a komplett fogalom túlnő az individuális természetén vagy esszencián, mivel tartalmaz olyan relációs vonásokat is, amelyek az univerzum többi részéhez való kapcsolódást adják meg. „Az individuumok nem oly módon fejlesztik ki az egymás utáni stádiumaikat, hogy tekintet nélkül volnának arra, ami az univerzum többi részében történik” – mondja Ishiguro. Szerinte „nincs kölcsönösen egyértelmű megfelelés az individuális természet és a komplett individuális fogalom között”, mivel az utóbbi az individuális természetén vagy esszencián túl tükrözi az univerzum többi részét, „plusz az individuumoknak ehhez a részhez való relációját” (Ishiguro 1994. 138).

Álláspontja fenntartásához persze el kell utasítania azt a Rescher által képviselt értelmezést, amely szerint Leibniz valójában visszavezeti a relációs tulajdonságokat monadikus tulajdonságokra. Ezzel a visszavezetéssel ugyanis a relációs tulajdonságok is beépülhetnének az individuális természetekbe, amelyek így minden kvalitatív vonást lefednének, és nem lenne különbség az individuális természetek és a komplett individuális fogalmak terjedelmei között.⁵

Az, hogy Leibniz szerint rendelkezünk *de re* tudással individuumokról, szintén alátámasztja, hogy a komplett individuális fogalmak kontingens igazságokat is felölelnek. Ishiguro ezt írja: „az individuális fogalmak – azon vonásuk révén, hogy individuumoknak *a* fogalmai – tartalmazták mindazt, ami kontingensen igaz az individuumokról [...], az individuális fogalmakban *benne foglaltatnak* olyan predikátumok is, amelyek csak *kontingensen* igazak az individuumokról” (Ishiguro 1994. 129). (Leibniz a különböző szöveghelyeken a *benne foglaltatit*ot az *enfermé* szóval fejezi ki.) Ishiguro szerint értelmezése ezzel elkerüli, hogy az individuumok minden tulajdonsága lényeginek minősüljön.

⁵ Lásd Rescher 2003. 3. fejezet: Leibniz on Intermonadic Relations.

A Grimm és Ishiguro által javasolt megoldás azonban mégsem tudja elkerülni a komplettfogalom-tanból származó *szuperesszencializmust*.⁶ Eszerint az individuum minden a komplett fogalomba tartozó tulajdonsága lényegi az adott individuum azonossága szempontjából – hiszen ha valamelyik vonásával nem rendelkezne, vagy más vonással rendelkezne, akkor más individuum lenne. Leibniz mintha maga is elfogadná a szuperesszencializmust: „Egy individuum természete komplett és meghatározott kell legyen, [...] nem szabad tehát egy csupán homályosan megadott Ádámra gondolnunk vagy olyan személyre, akihez Ádám bizonyos tulajdonságai tartoznak [...]. Az is következik, hogy ez nem a mi Ádámunk, hanem egy másik Ádám volna, ha más események tartoztak volna hozzá” (GP 2:42).

A szuperesszencializmus nem csak a komplettfogalom-tanból következik. És nem is csak az igazságkritériumból, amely szerint a komplett fogalomból minden állítmány levezethető, ami valamikor igaz az individuumról, akár csak időlegesen is. A szuperesszencializmus abból is következik, hogy Leibniznél ez a sajátos azonosságfeltétel egyben individuációs feltétel is. Leibniz ifjúkori, 1663-as *Disputatio*-jában mérlegeli az individuáció szokásos feltételeit, és amellet dönt, hogy az egész entitás kell az individuációhoz. Nem fogadja el például az akcidentiális vonásokkal, körülményekkel való individuálást, hiszen az akcidentiális függnek a szubsztanciáktól. Ez a skolasztika ontológiai keretfeltevése, ami az ifjú Leibniz kiindulópontja is. Hasonló sorsra jut a kettős negációval való individuálás, ami szerint az individuum különbözik mind a speciestől, mind annak egyéb egyedeitől. Ez ugyanis nem ad pozitív elvet az individuációhoz. Végül, Leibniz nem fogadja el a *haecceitással*, azaz a Duns Scotustól származó *ez-séggel* való individuálást sem, mivel ez nem ad számot az individuum kvalitatív természetéről. Az individuációhoz tehát az egész entitás kell a maga kvalitatív teljességével.

Ezen ifjúkori felfogás mellett Leibniz végig kitartott: Benson Mates (1986) hangsúlyozta elsőként, hogy Leibniz egész életében ragaszkodott ahhoz, hogy az „egész entitás az, ami rendelkezik individuációval”. Más Leibniz-kommentátorok is megegyeznek ebben: Garber (2009) részletesen elemzi a *Disputatio*-nak a jelzett állásponthez vezető gondolatmenetét, és ugyanezt hangsúlyozza Cover és Hawthorne (1999/2008) is. Jóllehet egy alkalommal Leibniz használja a *haecceitas* kifejezést a *Metafizikai értekezés VIII*-ban, azonban nem aknázza ki az individuáció szempontjából: „Isten viszont, aki Sándor egyedi fogalmát vagy *haecceitását* – ez-ségét – szemléli, egyszersmind látja mindazoknak a predikátumoknak az alapját és okát, amelyeket igaz módon állítani lehet róla...” (1986a.

⁶ Az elnevezés Mondadori 1973-ból származik.

15–16). Nyilvánvaló, hogy ez nem a scotusi értelemben vett *haecceitas*, hiszen az nem „alapja és oka” az egyedről állítható „predikátumoknak”.⁷

További gondok is lehetnek a 2. kontingencia-értelmezéssel. A javaslat szerint a kontingenciára a komplett fogalomba beletartozó bizonyos kontextuális, relációs, tér-időbeli vonások nyújtanak magyarázatot. Kérdés, hogy támaszkodhat-e Leibniz a térbeli és időbeli pozíciókra a kontingencia magyarázatánál, amikor egyébként a térnek és az időnek a monászoktól *függő* relációs magyarázatát adja. Ha e sajátos entitások függnék az individuumoktól, akkor nem magyarázhatják azokat. Ráadásul Ishiguro változata kiterjed az univerzum egyéb részeihez kapcsolódó relációs tulajdonságokra is. Nagy kérdés, hogyan értelmezi Leibniz a relációkat. Láttuk, hogy igazságkritériuma nem terjed ki a relációs kijelentésekre. Talán a relációk akcideneciák vagy mentális entitások nála? Vagy Russell és Rescher értelmezése fogadható el, amely szerint Leibniz redukálja a relációkat monadikus predikátumokra? Akármi is a helyzet, ez az értelmezés felteszi, hogy előzetesen már kielégítően tisztázott a relációk leibnizi felfogása. Ez pedig szintén nagy ára a javaslat elfogadásának.

Végül nézzük meg, mivel jár az, ha a vélelmezett nem-esszenciális vonások közé sorolunk időlegesen felöltött vonásokat is. Persze ezek is az egyed természetéből fakadóan jelennek meg valamikor az élettörténet során. Ezzel kapcsolatban az a kérdés, hogy milyen módon tartozhatnak azok a vonások eleve, időtlenül az individuum komplett fogalmához, amelyek csak valamikor az időben realizálódnak. Pedig Leibniz éppen egy ilyen eleve-hozzá tartozást állít: „az individuális szubsztancia komplett vagy tökéletes fogalma minden múltbeli, jelenbeli és jövőbeli predikátumát involválja” (Leibniz 1969. 268). Például Nagy Sándor esetében „Sándor lelkében mindig megtalálhatók mindannak a maradványai, ami történt vele, továbbá, mindannak a jelei, ami történni fog vele, és mindannak a nyomai, ami az egész világegyetemben történik” (Leibniz 1986a. 15–16).

Ha úgy értelmezzük ezeket a szöveghelyeket, hogy időtlen igazságok állnak fenn időlegesen felöltött vonásokról, akkor az így értett temporális vonások nem tekinthetők kontingensnek. Ugyanis ekkor az a feltevés van a háttérben, hogy a tények, amelyekről ezek a temporális igazságok szólnak, igeidőtlen, örök tények. Örökké vagy omnitemporálisan igaz, hogy egy csata, egy szerződés-kötés stb. az idődimenzió melyik pontjához tartozik, és változatlan a helye a többi eseményhez képest, az elő-, utó- és egyidejűség terminusaiban. Ezt nevezik az idő statikus felfogásának, amelynél nincs igazi változás, csak variancia az idődimenzió mentén. Rögzített, hogy valamely tény/esemény melyik ponthoz tar-

⁷ Scotus *haecceitasa* mint az individuáció elve az individuumot numerikus egységben és szingularitásban ragadja meg, nem pedig a tulajdonságai oldaláról. A scotusi metafizika iránt igen nagy ma az érdeklődés az analitikus metafizikában. Lásd pl. Rosenkrantz 1993; Williams (szerk.) 2003. Scotus és Leibniz individuáció-felfogásának összevetése egy külön tanulmányt érdemel.

tozik az idődimenzió mentén: például t_1 -hez nem tartozik csata, t_2 -höz tartozik, t_3 -hoz ismét nem tartozik stb. Ezek a változások úgy vannak „kiterítve” előttünk, ahogyan a földrajzi adottságok, a hegyek, a völgyek, a folyók tárulnak eléink a térképen. Úgy szokás mondani, P. T. Geach nyomán, hogy a változás „tériesül” a statikus időfelfogásban. Világos, hogy a statikus időfelfogás nem ad módot kontingenciára, hiszen nincs valódi létrejövésével és elmúlással járó valódi változás, csak variancia. McTaggart ezt a sorozatot az idő B sorozatának nevezte. A temporális vonások igeidőtlen felfogása tehát nem ad módot kontingencia létezésére. A tényeknek ezt a statikus időfelfogást támogató fogalmát fogadja el például C. D. Broad, W. Sellars és Russell.

Kézenfekvőnek tűnik, hogy akkor menthető meg a kontingencia, ha az *igeidőkkel* is számolunk, azaz az időnek az *igeidős* felfogását fogadjuk el. Ez a 3. javaslat. Ekkor beszélhetünk valódi keletkezésről és valódi elmúlásról, hiszen bármely tény/esemény, ami még a jövő ígérete, idővel jelenné válik, majd további idővel a múltba süllyed. Vagyis a jelent, múltat és jövőt valódi predikátumoknak kell tekinteni a valódi változások *mint* valódi változások leírhatóságához: a tények/események egymás után öltik fel a különböző temporális vonásaikat. Ebben a felfogásban ugyanolyan értelemben beszélhetünk például egy színelőadás izgalmasságáról, mint a jelenbeliségéről: mindkettő az adott esemény monadikus predikátuma. (Lásd az idő McTaggart-féle A sorozatát vagy dinamikus sorozatát.)

Leibniz valóban beszél explicite is az individuumok fogalmához tartozó jelenbeli/múltbeli/jövőbeli vonásairól, azonban az igeidők értelmezését természetesen nyitva hagyja: nem tudjuk meg, hogy valódi monadikus predikátumoknak gondolta-e a jelent/múltat/jövőt, vagy pedig csak a szubjektum kiválasztott perspektívájából adódó vonásoknak, amelyek nem helyettesítik az időbeliség nem-indexikus, objektív sorozatát. Nem is kérhetjük számon ezt a distinkciót Leibniztól, hiszen az idő két sorozata közötti megkülönböztetés 20. századi fejlemény.

A kommentátorok azonban mérlegelik az A sorozat szerinti olvasatot. A 3. javaslat, mint már jeleztem, a *temporális vonások igeidős felfogásán alapuló kontingencia-javaslat*. Eszerint ugyan hozzátartoznak az individuum komplett fogalmához azok a vonások is, amelyeket élettörténete során valamikor felölt, ezek azonban jövőbeliek a számára a fennállásának egy adott stádiumához képest. A jövőbeli tények/események kontingenciájának a kérdését Arisztotelésztől kezdve a skolasztika képviselőin át sokan vizsgálták. Például Tamás a *De veritate*-ben fontolóra veszi, hogy vajon Isten ismer-e szinguláris jövőbeli kontingenciákat: kérdés ugyanis, ha Isten tud valamiről, akkor annak léteznie kell-e. Ha igen, akkor az a veszély fenyeget, hogy az isteni előrelátás megszünteti a jövőbeli kontingenciákat.

Jól meg kell gondolni tehát, hogy milyen módon rendelkezhet az individuum egy olyan tulajdonsággal, illetve hogyan tartozhat hozzá egy olyan esemény,

amely a mérlegelés pillanatában még jövőbeli számára. Nyilván nem mondhatjuk, hogy minden egyes valamikor is aktuálissá váló jelenéhez hozzátartozik élettörténete összes jelenének összes vonása/eseménye, hiszen akkor ellentmondások keletkeznek. Az újabb kommentátorok, Woolhouse és Broad az igeidők *aszimmetriájával* oldják meg ezt a problémát. Eszerint az egyed bármely aktuális jelene tartalmazza a múltját és persze a jelenét, de az ahhoz képesti jövőt még nem. Bár a jövő valahogyan kapcsolódik a hozzá képest jelenhez, de semmiképpen sem oksági determináció formájában, hanem az egyedi természetből fakadó meghatározottsága révén.

Woolhouse elfogadja az igeidők aszimmetriájának C. D. Broad-tól származó, korábbi tételét és alkalmazza a leibnizi kontextusban.⁸ A komplett fogalom egyes vonásainak időben való realizálódását és ez utóbbi kontingenciáját Woolhouse egy színdarab kézírata és a tényleges színrevitele közötti különbséggel illusztrálja. A kézirat megadja a darab világát, ami azonban csak „a tényleges színrevitel által válik kompletté”. Így mondhatjuk, hogy „a jelen önmagában létezik, a jövő azonban nem”, illetve „a jövő csak a jelenbeli okaiban létezik a jelenben”. A komplett fogalom kapcsán azonban „Leibniz nem oksági meghatározottságról beszél, hanem fogalmi meghatározottságról. Minden dolog jövőbeli állapota a *saját fogalmából* következik.” A komplett fogalom vonásainak időbeli realizálódását tehát úgy kell venni, mint amikor egy „forgatókönyv”, egy „terv” vagy egy „programozott instrukció” megvalósul, ahol a megvalósulásnak bármely pillanathoz képest jövőbeli fázisai még nyitottak (Woolhouse 1994. 94).

Az igeidők vélelmezett aszimmetriája, amin az adott kontingencia-felfogás alapul, erősen problematikus. A statikus felfogás nem indokolja az aszimmetriát, hiszen csak az emberi tapasztalás szempontjából, azaz csak a dinamikus felfogás perspektívájából létezik a jövő nyitottsága. Azonban a jövő nyitottsága kétértelmű. Egyrészt kell lennie egy objektív jövőnek, máskülönben a jövő valódi nyitottsága nem értelmezhető. Mintha a jelen a létezés „növekvő szélén” lenne, újabb és újabb darabokat befogadva a jövőből. (Vagy éppen a létezés „zsugorodó szélén” van a jelen, ahogyan a múltba merülve átadva helyét a realizálódó jövőknek.) Ezt nevezik az igeidők „growing block” (vagy „shrinking block”) elméletének. Másrészt az elmélet nem tagadhatja, hogy minden beszélő a maga aktuális jelenének szemszögéből mérlegel, azaz vannak indexikus, szubjektív jövők, amelyek „szubjektíve”, nem pedig „objektíve” nyitottak. Például Nero „holnapra” tervezett arénalátogatása szubjektíve nyitott; azonban nyilvánvaló, hogy nem a létezés „növekvő szélén” van. A *growing block* elmélet tehát egy ke-

⁸ Lásd Broad 1923. Broad elmélete, mint maga írja, „elfogadja a jelen és a múlt valóságosságát, de azt tartja, hogy a jövő egyszerűen semmi sem. Semmi nem történt a jelennel azáltal, hogy a múltba süllyedt, kivéve hogy a létezés friss szeletei adódtak hozzá a világ teljes történetéhez. A múlt éppoly valóságos, mint a jelen. Másrésztől, egy jelenbeli eseménynek nem az a lényege, hogy megelőz jövőbeli eseményeket, hanem az, hogy szó szerint nincs semmi, amivel az előidejűség relációjában állna.” Broad 1923. 66, idézi Merricks 2006.

verék, mivel e nézet szerint kell lennie egy szubjektív és egy objektív jövőnek is. Legutóbb Trenton Merricks illetve emiatt kritikával a *growing block* elméletet. Emellett az igeidő-aszimmetriát is elfogadhatatlannak tartja: „egy olyan időelméletre való törekvés, ami a múltat valóságosnak veszi, a jövőt azonban nem [...], inkoherens” (Merricks 2006. 108). Broad-nak a húszas években előterjesztett igeidő-aszimmetria gondolatát manapság csak M. Tooley (1997) vallja az igeidőkkel foglalkozó metafizikusok közül.

Abba már nem is kívánok itt belemenni, hogy vajon az isteni előrelátás eltorli-e a jövőbeli kontingenciát. Leibniztől független kontextusban olyan kiváló mai szerzők tárgyalják a kérdést, mint A. Prior, A. Kenny vagy N. Kretzmann. Leibniz Arnauld-val folytatott levelezésében azt hangsúlyozza, hogy az előrelátást kísérő bizonyosság nem jelent szükségszerűséget. De itt maradjunk annyiban, hogy ha a szinguláris kontingens kijelentések lehetősége feltételezi, hogy legyen megoldásunk a *contingentia futurorum* problémájára, akkor ez az értelmezés sem számít jó opciónak.

A 4., általam itt mérlegelt javaslat szerint azért vannak szinguláris kontingens igazságok individuumokról, mert a tulajdonságaikról szóló kijelentések *nem analitikusak*. Ugyanis az individuumok tulajdonságai nem következnek definíciókból, mint az absztrakt entitások esetében, vagy rögzített leírásokból, ami jelentésbeli analitikusságot ad. A nem-analitikus kijelentések pedig, minthogy nem lehetnek szükségszerűek, csak kontingensnek számíthatnak. Nevezzük ezt kontingenciának abban az értelemben, hogy a *definíció alapján való, analitikus eldönthetőség nem teljesül*. Ez a javaslat nyilvánvalóan a mai analitikusság-fogalomra épít.

E nézet forrása ismét C. D. Broad: „[a]z individuumoknak nincsenek definícióik, ezért a róluk szóló kijelentések nem analitikusak, sem expliciten, sem impliciten, helyettesítés révén.” Broad azt is hozzáteszi, hogy „az individuumok grammatikai tulajdonneveinek nincsenek definícióik, és nincs általánosan elfogadott leírása sem egy individuumnak”. Azonban „ahhoz, hogy egy terminusról való kijelentés szükségszerű legyen, [...] a terminusnak rendelkeznie kell általánosan elfogadott definícióval vagy leírással” (Broad 1994. 81–82). Könnyen észrevehető, hogy Broad ugyanazzal érvel a szükségszerűség hiánya, mint az analitikus jelleg hiánya mellett. A most vázolt gondolatmenet tehát egy olyan korai elképzelés, amelyik a szükségszerűséget kizárólag analitikus szükségszerűségként értelmezi. Ez is ugyanabból a leibnizi textusból indul ki, mint a 2. javaslat, csak másként használja fel a valódi individuumok leírása és az absztrakt entitások definíciója közötti ellentétet.

Véleményem szerint ez az értelmezés sem elfogadható. Manapság ugyanis az analitikus metafizika ún. „komoly esszencialista” vonala (Kit Fine, Lowe, Matthews) megkülönbözteti a logikai-analitikus szükségszerű vonásoktól a dolgok természetéből fakadó esszenciális vonásokat, ilyen módon értelmezve a *de re* modalitásokat. Szokás ezt manapság arisztotelianus esszencializmusnak is nevezni. Ez pedig éppen összhangban áll mindazzal, amit Leibniz mond a

specifikus és az egyedi természetekről/esszenciákról. Ha elfogadjuk a komoly esszencializmust, akkor a 4. javaslat nem biztosítja a kontingenciát. Ugyanis lehetséges, hogy az individuumok komplett fogalma analitikusan nem eldönthető vonásokat tartalmaz, ezek azonban mégis az individuum természetéből fakadó esszenciális vonások. Ebben az esetben ismét hiányzik a kontingencia.

Az 5. értelmezésben a szinguláris kontingenciát a *lehetőség leibnizi felfogása* biztosítja. Leibniz Arnauld-hoz intézett egyik levelében azt írja, hogy Isten elméje a „lehetséges realitások birodalma” (Leibniz 1969. 336). Technikai megfogalmazásban: Leibniz olyan „lehetséges világokról” ír, amelyek mind a „saját törvényeik” alapján működnek, és ezekhez tartoznak a „lehetséges individuumok”. Eszerint „végtelen számú lehetséges világ van és végtelen számú lehetséges törvény, bizonyos törvények az egyik világnak megfelelőek, mások más világnak, és bármely világ minden lehetséges individuumja a saját világa törvényeit tartalmazza a maga fogalmában” (Leibniz 1989. 71).

A világok törvényeik általi meghatározottságából is következik, hogy Leibniznél az individuumok *világhoz kötöttek*. Azaz nem mondhatjuk, hogy ugyanaz az individuum több világhoz is tartozhat, más és más lehetőségeket realizálva a különböző világokban. A leibnizi individuumok világhoz kötöttségében sok szerző megegyezik. Ha ezt elfogadjuk, akkor a szinguláris kontingenciát csak *hasonmások* képviselhetnék a lehetséges világok szemantikájában. A hasonmások olyan lehetséges individuumok, amelyek valamely individuumhoz való hasonlóságaik révén relevánsak az adott individuum lehetőségei szempontjából. Például, ha én lehetnék asztronauta, ezt a lehetőséget megtestesítheti egy olyan hasonmásom egy másik világban, aki ott történetesen asztronauta.

Kérdés, hogy valóban eszerint kell-e értelmeznünk mindazt, amit Leibniz a lehetséges individuumokról mond. Valóban arról van-e szó az idézett szövegrészekben, hogy a szinguláris kontingenciát helyettesítő módon a hasonmások képviselik Leibniznél, valahogy úgy, ahogy David Lewis mai hasonmás-elméletében? Nos, úgy tűnik, hogy Leibniz éppen ilyen szellemben beszél „végtelen számú Ádámról” az aktuális Ádám mellett. Figyeljünk azonban a levelezésben kibontakozó, abban pontosítást nyelő koncepcióra. Amikor ugyanis Arnauld azt kifogásolja, hogy végtelen számú lehetséges Ádámról beszélni éppoly abszurd, mint végtelen számú önmagamról beszélni, Leibniz ezt válaszolja: „Amikor számtalan Ádámról beszélek, akkor nem veszem Ádámot meghatározott individuumnak, hanem az általánosság értelmében (*sub ratione generalitatis*) veszem, olyan körülmények között, amelyek számunkra Ádámot individuumként látszanak meghatározni, amelyek azonban igazából nem határozzák meg kielégítően.” A tényleges Ádám teljes fogalma azonban olyan meghatározást ad, ami „eléri az individuumot” (Leibniz 1969. 335).

Vagyis Leibniz szerint nem az a helyzet, hogy hasonmás lehetséges individuumok komplett fogalmi szolgálnak egymás szinguláris lehetőségeinek mérlegelésére. Nemcsak azért nem ez a helyzet, mert a lehetséges individuumok

fogalmi aluspecifikáltak, hanem azért sem, mert ezek nem is igazi *de re* lehetőségek. Azaz nem individuumoknak a lehetőségei, hanem általános, *de dicto* konceptuális lehetőségek. A lehetséges individuumokról szóló leibnizi megnyilatkozásokat nem úgy kell tekinteni, hogy „van egy lehetséges individuum, *amiről ez-és-ez igaz*”, hanem úgy, hogy „lehetséges egy individuum ilyen-és-ilyen vonásokkal”. Azaz lehetséges individuumfogalmak vagy esszenciák kerülnek mérlegelésre. Következik ez abból is, hogy Leibniznél a lehetséges világokat nem az individuumaik halmazai határozzák meg, hanem individuális fogalmak vagy esszenciák halmazaként értelmezendők a lehetséges világok. Ezt állítja Benson Mates, aki szerint Leibniznél az „egyéb világok”, azaz az aktuális világon kívüliek, „individuális fogalmakból állnak”.⁹ Lloyd úgy fogalmaz, hogy Mates értékelése szerint „Leibniz ezáltal elkerüli a lehetséges individuumok árnyékbirodalmának bevezetését”.¹⁰ Hasonlóan vélekedik a leibnizi világokról Ezio Vailati, aki „Leibniz platonikus vonásaként” tartja számon az esszenciák világ-alkotó szerepét. Szerinte „nem az individuumokkal és a tulajdonságaikkal kell kezdeni, hanem úgy, mint Platón tette, az esszenciákkal és a tulajdonságaikkal” (Vailati 1994. 349). Hasonlóképp egyértelműen állítja Rescher is, hogy nem a lehetséges individuumok révén, hanem *de dicto* módon kell értelmezni a leibnizi lehetőségeket. „A pusztán lehetséges leibnizi világokat nem árnyék kvázi-létezők népesítik be, hanem egyszerűen a *létezésre való lehetőségek*. Ezek teljesen a »lehetőség birodalmában« működnek és a lehetőség *de dicto* módját involválják, nem pedig a *de re* módját” (Rescher 2003. 8).

Lloyd számol azzal az ellenvetéssel, hogy vannak olyan szöveghelyek is Leibniznél, amelyek szerint a lehetséges individuumok specifikálása ugyanúgy teljes, mint az aktuális individuumoké. Lloyd szerint azonban „az aktuális individuumok »komplettsége« Leibniz számára nem pusztán tulajdonságlisták kérdése. Míg a pusztán lehetséges individuumok konstruálhatók tulajdonságok nyalábjaiként, [...] a tényleges individuumok ennél többek. Fogalmaik nem pusztán listák, hanem azt is involválják, hogy van *alapja* a predikátumaik összekapcsolódásának” (Lloyd 1994. 372).

Egy további megfontolás idő-logikai alapon állítja, hogy nem is lehet szó igazi *de re* lehetőségről a lehetséges, de nem létező individuumok esetében. Arthur Prior temporalizálja a modalitásokat: így a kérdés nála úgy vetődik fel, hogy egy lehetőség *mikor* áll fenn. Vegyük például Caesart. Az ő létrejötté előtt nem mérlegelhető *óra* – azaz *de re* módon – a lehetőség, hogy származhatott volna-e más szülőktől is. Ugyanis nincs kinek tulajdonítani a születés előtt *ezt a de re* lehetőséget. Ha viszont a szinguláris lehetőségek egyedek létrejöttéhez vannak kötve, akkor a lehetséges, de nem létező egyedekkel kapcsolatban csak általános, *de dicto* lehetőségek állnak fenn. Ezek csak látszólag szólnak individuumokról,

⁹ Lásd Mates 1986. 8. fejezet: Cross-World Identity.

¹⁰ Lásd Lloyd 1994. 373, aki egyetért Mates értékelésével.

ahogyan azt Leibniz is mondja, mint láttuk. Priornak ezt a gondolatát alkalmaztam én is egy korábbi tanulmányomban (Ujvári 2012, 2013a).

Ha helytállóak a leibnizi platonizmusra vonatkozó állítások, és ha helytálló a leibnizi lehetőségek *de dicto* olvasata, amit alátámaszt a temporalizált modalitások szerinti megközelítés is, akkor le kell vonnunk a következtetést, miszerint a lehetőség leibnizi felfogása sem ad módot a szinguláris kontingenciára. Ha individuális fogalmak (*notiones*) vagy esszenciák, nem pedig meghatározott lehetséges individuumok alkotják a leibnizi lehetséges világok populációját, akkor kizárt a szinguláris kontingencia hasonmás-elméleti értelmezése.¹¹ Csak az aktuális világ rendelkezik valódi individuumokkal Leibniznél. Ezért állítja Rescher is: „Leibniz lehetséges világ-elmélete éles és megvilágító erejű kontrasztban áll azzal az elmélettel, [...] amit David Lewis állított fel”, ugyanis David Lewis számára „létezőnek lenni egyszerűen egy *indexikus* vonás” (Rescher 2003. 8). A platonista háttér és az aktuális világ kitüntetése a mai aktualizmushoz hozza a legközelebb Leibnizet a modális szemantikában. Gondolhatunk itt például Alvin Plantinga elméletére. Az aktualizmus szerint az, hogy egy individuum rendelkezhet bizonyos tulajdonsággal, úgy értelmezendő, hogy ha a megfelelő világ aktuális lenne, az individuum rendelkezne azzal a tulajdonsággal.

Az aktuális világ leibnizi kitüntetése már előremutat a *szinguláris kontingencia egzisztencia alapú magyarázata* felé. Ez az utolsó, 6. javaslat. Én ezt az értelmezést részesítem előnyben, mivel ez őrzi meg a komplettfogalom-tan és a hozzá társuló igazságkritérium maradéktalan érvényességét a leibnizi rendszerben. Preferenciám természetesen nem jelenti azt, hogy a komplettfogalom-tant és az igazságkritériumot feltétel nélkül elfogadnám. Csak annyit jelent, hogy ezek nélkül a leibnizi rendszer nem lenne az, ami. Ezért ha választ keresünk az írás elején feltett kérdésre, nevezetesen, hogy hogyan lehetséges szinguláris kontingencia Leibniz rendszerében, akkor az előbbieik értelmében kell feltételesen mérlegelnünk.

A kitüntetett szempontokkal összhangban, és tegyük hozzá, hogy a skolasztika tradíciójával is összhangban, Leibniz elválasztja a specifikus/individuális esszenciákat az egzisztenciától. A *kontingenciáról* című írásában ezt olvashatjuk: „a teremtmények kontingensek, létezésük nem következik az esszenciájukból” (Leibniz 1989. 28). Ugyanis Isten szabad akaratú választásától függ, hogy melyik lehetőséget valósítja meg, azaz melyik esszenciát aktualizálja. Ebből kiindulva adhatunk olyan magyarázatot a szinguláris kontingenciára, ami összhangban van kiindulópontunkkal, a komplettfogalom-tan és a *praedicatum inest subjecto* tan leibnizi fontosságával. Eszerint a „Caesar átkelt a Rubiconon” következik Cae-

¹¹ Máté András az ELTE Leibniz-konferenciáján (2014. szeptember) elhangzott előadásában kiemelte a hasonlóságot a lehetséges világok logikai-technikai kezelésében Leibniz és a mai logikusok között. Máté ugyanakkor kimondja, hogy a logikai hasonlóságok metafizikai különbségeket takarnak. Nos, a jelen írásnak ez a fenti része éppen ezeket a metafizikai különbségeket világítja meg Leibniz és David Lewis között.

sar individuális lényegéből, és így ebben az értelemben nem kontingens. De kontingens a teremtmények létezésének kontingenciája alapján: Isten más individuumokat is teremthetett volna: „más dolog az a döntés, amely elhatározza, hogy valósuljon meg ez a lehetséges döntés” (Leibniz 1986b. 182).

Ez a kontingencia-értelmezés Russellhez nyúlik vissza. Russell abból indul ki, hogy Leibniz az egzisztenciát unikális predikátumnak tekintette, ugyanabban az értelemben, amire Kant is épített az ontológiai érv bírálatában. Ahogyan Kant is különbséget tett a valamely dolog puszta fogalmához tartozó predikátumok és a dolog aktuális létezését állító sajátos egzisztencia-predikátum között, hasonlóképpen Leibniz is úgy vélte, állítja Russell, hogy „az egzisztencia unikális a predikátumok között. A szubjektum fogalma minden egyéb predikátumot tartalmaz, mind állíthatók róla egy tisztán analitikus kijelentésben. A predikátumok közül egyedül a létezés állítása szintetikus, és ezért kontingens Leibniz szerint. Így a létezésnek éppolyan különleges helyzete van Leibniznél, mint ahogyan az ontológiai érv kanti bírálatában is különleges helyzete van” (Russell 1900/1949. 27).

Nos, abban nem vagyok bizonyos, hogy Leibniz is osztotta volna Kant szintetikusság-fogalmát, hiszen a szintetikus vonásnak nincs szerepe/helye Leibniz rendszerében, szemben a kanti rendszerrel. Az azonban kétségtelen, hogy az individuumok komplett leibnizi fogalmába egyedül az egzisztencia nem tartozik bele, Russell állítja tehát helytálló. „Az individuum fogalma [...] pontosan annak a fogalma, ami akkor lenne, ha az individuum létezne” – értelmezi Russell Leibnizet (Russell 1900/1949. 26).

Fölmerülhet az az ellenvetés, hogy Leibniz szerint az egzisztencia mellett más kontingens predikátumok is vannak: például már idéztük a kontextuális vonások kontingenciájára vonatkozó leibnizi megjegyzést. A tárgyalás során azonban világossá vált, hogy a kontextuális vonások kontingenciája nem tartozható: ezek a vonások is beletartoznak a komplett fogalomba. Ami azonban nem kérdőjelezhető meg, hogy Leibniznél az egzisztencia valóban kontingens: ez az egyedüli vonás, ami nem következik analitikusan az individuum komplett fogalmából.

Mi a helyzet a *praedicatum inest subjecto* igazságkritériummal? Ehhez vajon hogyan illeszkedik a szinguláris kontingencia javasolt értelmezése? Hiszen ha az egzisztencia nem tartozik bele a szubjektum komplett fogalmába, akkor nem is alkalmazható rá ez az igazságkritérium. Szokás ez utóbbi korlátjaként megjegyezni, hogy a relációs kijelentések, a lét kijelentések és a negatív kijelentések kívül esnek e kritérium hatókörén. De éppen azért esnek kívül, mert Leibniznél ez az igazságkritérium nem *független* logikai-szemantikai megfontolás eredménye, hanem annak a metafizikai meggyőződésének, amely az igazságokat a kitéüntetett individuumok/monászok fogalmának a szemszögéből vizsgálja. Az ontológiai szempont itt felülírja a logikai-szemantikai szempontot. Az igazságok fogalmi elemzéssel való eldönthetősége azonban ismét logikai szempont.

Az eldöntés pedig épp azért igényel csak analitikus lépéseket, mert maga az igazság-jelölt is csak analitikus értelemben lehet igaz. Úgy gondolom, hogy az igazságkritériummal kapcsolatos eme körülmény egyenesen felértékeli Leibniz rendszere számára az egzisztencia alapú kontingenciát. Ezen a rendszeren belül más értelmű szinguláris kontingencia nem lehetséges.

Mi a helyzet a specierekre vonatkozó kijelentésekkel? Nos, ahogyan Russell hangsúlyozza, a létezésen alapuló kontingencia a szinguláris létezéshez tartozik, nem pedig a specierek fogalmának létezéséhez. Russell idézi Leibnizet ezzel kapcsolatban: „a *species* fogalma csak örök vagy szükségszerű igazságokat involvál, az individuum fogalma azonban *sub ratione possibilitatis* azt involválja, ami tény, vagy ami kapcsolódik a dolgok létezéséhez és az időhöz” (GP 2:39, idézi Russell 1900/1949. 26).

Többen hangsúlyozták, mint már utaltam is rá, Leibniz platonizmusát: ennek most a *specierekre* vonatkozó igazságok státusa formájában kaptuk a bizonyítékát. Fölmerül a kérdés, hogy értelmezhető-e ennek fényében egyáltalán Leibniznél a nem-szinguláris kontingencia? Ez utóbbi tárgyalására itt most nem térnék ki, hiszen a szinguláris kontingencia leibnizi lehetőségének vizsgálatát tűztem ki célul. Annyi azonban jelezhető, hogy Leibniz az induktív általánosításokat kifejező kijelentéseket tekintette általános kontingens kijelentéseknek: „nem hihetjük azonban, hogy csak egyedi kijelentések lehetnek esetlegesek, vannak ugyanis bizonyos, indukció útján nyerhető, többnyire igaz tételek: a természetből nyerhetőek és csaknem mindig igazak” (Leibniz 1986b. 174–175). Az ilyen típusú általános kontingens kijelentésekhez mintha közelebb is lennének Leibniz szerint „a természet alárendelt törvényei is, amelyek csak fizikailag szükségszerűek” (uo. 175). Leibniz ugyanis nem pusztán általában beszél szükségszerű igazságokról, hanem a legtöbb esetben jelzi, hogy logikai vagy éppen metafizikai vagy természeti szükségszerűségről van-e szó; a természeti szükségszerűséget pedig a szükségszerűség gyengébb változatának tekinti egy intuitív értelemben.¹²

Összefoglalóan, a szinguláris kontingencia egzisztencia alapú értelmezése azért javasolható, mert összhangban van a leibnizi metafizika fontos tételeivel. További előnye, hogy nem feltételez elköteleződést valamilyen erősen vitatott pozíció mellett a metafizika egyéb kapcsolódó területein, mint azt a korábban tárgyalt javaslatok némelyikénél láttuk. Jól illeszkedik továbbá az egzisztencia szokásos logikai kezeléséhez: ennek értelmében az egzisztencia másodrendű (*second order*) predikátum, a bevett terminológia szerint, azaz a predikátumok instanciálódásának a predikátuma. Vagyis nem közvetlenül a logikai hierarchiában a 0-ik szinten lévő partikuláris dolgokról állítjuk, hogy léteznek. E dolgokról

¹² Lásd például a *Szükségszerű és esetleges igazságok* című írásának fejtegetését a metafizikai és a fizikai szükségszerűségekről és ezek különbségéről (Leibniz 1986b. 179). A mai tárgyalásokban is fontos szerephez jut a logikai/metafizikai/természeti szükségszerűség-felosztás.

mi a szokásos első szintű tulajdonságaikat állítjuk, illetve veszünk fel közöttük relációkat. Amikor viszont általános létezését állítunk, akkor tulajdonképpen az első szintű tulajdonságokról/relációkról állítjuk azt, hogy esettel bírnak, azaz instanciálódhatnak. Ez a logikai sajátosság volt a lényege tulajdonképpen a leibnizi szinguláris kontingencia-felfogás és a kanti ontológiai érv-bírálat rokonításának is Russell részéről. Végül elmondható, hogy az egzisztenciális szempont kerül felhasználásra a mai metafizikai szakirodalomban az individuális esszencia ún. „hibrid felfogásában”, amely a quidditatív esszenciát létezés-előfeltevés mellett veszi fel (lásd erről Ujvári 2013b).

Az olvasónak azonban hiányérzete támadhat a tekintetben, hogy vajon ez a szinguláris kontingencia-értelmezés lehetővé teszi-e a szabad akaratot is.¹³ Hiszen a kontingencia jelentősége éppen az akarat szabadságával összefüggésben áll fenn, épp ezért idéztem az írás elején a *Nouveaux essais* egy szöveghelyét az „akarati aktus kontingenciájáról”. Sajnos a válasz csak nemleges lehet. Abból ugyanis, hogy lehetséges volna, hogy egy individuum akár ne is létezzon, nem következik, hogy azon cselekedetei helyett, amelyek hozzátartoznak a komplett fogalmához, más cselekedetek, más döntések is hozzátartozhatnának ugyanahhoz az individuumhoz a maga komplett fogalmával.

Azt kell tehát mondanunk, hogy ez a kontingencia-értelmezés csak *gyenge* kontingenciát ad. Egy cselekedet vagy döntés csak *derivatív*e számíthat kontingensnek: ugyanis nem létezik szükségszerűen az a lény, amelyik épp azt cselekszi, amit. Más lény cselekedhet másképp, de *ugyanaz* az individuum a maga komplett fogalmával nem cselekedhet másképpen Leibniz szerint. A javasolt szinguláris kontingencia-értelmezés tehát nem kifogástalan, mindazonáltal mégis ezt javaslom, mert úgy látom, a leibnizi rendszer egyéb fontos részeivel való koherenciának ez a *gyenge kontingencia-értelmezés* az ára. Az akarat szabadság biztosításának kívánalma más tárgyalási keretet igényel.

IRODALOM

- Ayer, A. J. 1962. *Language, Truth and Logic*. London, Victor Gollancz.
 Broad, C. D. 1923. *Scientific Thought*. London, Routledge and Kegan Paul.
 Broad, C. D. 1949. Leibniz's Predicate-in-Notion Principle and Some of its Alleged Consequences. In Woolhouse (szerk.) 1994. 70–82.
 Cover, J. A. – J. O'Leary Hawthorne 1999/2008. *Substance and Individuation in Leibniz*. Cambridge, Cambridge University Press.
 Garber, D. 2009. *Leibniz: Body, Substance, Monad*. Oxford, Oxford University Press.
 Grimm, R. 1970. Individual Concepts and Contingent Truths. *Studia Leibnitiana*. Újra nyomva in Woolhouse (szerk.) 1994. 1. kötet. 308–329.

¹³ Schmal Dániel vetette fel ezt a szempontot az ELTE Leibniz-konferenciáján (2014. szeptember) elhangzott előadással kapcsolatban, amely előadás a jelen írás alapjául szolgál.

- Ishiguro, H. 1972. *Leibniz's Philosophy of Logic and Language*. London, Duckworth.
- Ishiguro, H. 1981. Contingent Truths and Possible Worlds. In R. S. Woolhouse (szerk.) *Leibniz: Metaphysics and Philosophy of Science*. Oxford, Oxford University Press.
- Ishiguro, H. 1994. Substances and Individual Notions. In Woolhouse (szerk.) 1994. 2. kötet. 129–140.
- Kenny, A. 1967. Divine Foreknowledge and Human Freedom. In A. Kenny (szerk.) 1969. *Aquinas. A Collection of Critical Essays*. Notre Dame/IN, University of Notre Dame Press.
- Leibniz, G. W. 1765. *Nouveaux Essais*. Leipzig, Schreuder.
- Leibniz, G. W. 1875–1890/1960–61. *Die philosophische Schriften*. 2. kötet. Szerk. I. C. Gerhard. Hildesheim, Olms (= GP).
- Leibniz, G. W. 1969. *Philosophical Papers and Letters*. Ford. Leroy E. Loemker. Dordrecht, D. Reidel.
- Leibniz, G. W. 1986. *Válogatott filozófiai írásai*. Ford. Endreffy Zoltán. Budapest, Európa.
- Leibniz, G. W. /1986a. *Metafizikai értekezés*. Ford. Endreffy Zoltán. In Leibniz 1986.
- Leibniz, G. W. 1986b. *Szükségyszerű és esetleges igazságok*. Ford. Nyíri Tamás. In Leibniz 1986.
- Leibniz G. W. 1989. *Letters to Arnauld*. In R. Ariew – D. Garber (szerk.) *Leibniz: Philosophical Essays*. Cambridge/MA – Indianapolis, Hackett.
- Lloyd, G. 1994. Leibniz on Possible Individuals and Possible Worlds. In Woolhouse (szerk.) 1994. 367–384.
- Mates, B. 1986. *The Philosophy of Leibniz. Metaphysics and Language*. Oxford, Oxford University Press.
- Merricks, T. 2006. Goodbye Growing Block. In D. W. Zimmerman (szerk.) *Oxford Studies in Metaphysics*. 2. kötet. Oxford, Clarendon Press. 103–110.
- Modadori, F. 1973. Reference, Essentialism, and Modality in Leibniz's Metaphysics. *Studia Leibnitiana*. 5. 74–101.
- Rescher, N. 2003. Leibniz on Possible Worlds, In uő. *On Leibniz*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
- Rosenkrantz, G. S. 1993. *Haecceity. An Ontological Essay*. Dordrecht, Kluwer.
- Russell, B. 1900/1949. *A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz*. London, Bradford and Dickens.
- Tooley, M. 1997. *Time, Tense, and Causation*. Oxford, Clarendon Press.
- Ujvári, M. 2012. Prior's Fable and the Limits of *De Re* Possibility. *Synthese*. 188. 459–467.
- Ujvári, M. 2013a. *The Trope Bundle Theory of Substance. Change, Individuation and Individual Essence*. Frankfurt, Ontos Verlag.
- Ujvári, M. 2013b. Individual Essence: gibt es solche? *Metaphysica*. 14/1. 17–30.
- Vailati, E. 1994. Leibniz on Necessary and Contingent Predication. In Woolhouse (szerk.) 1994. 331–340.
- Williams, T. (szerk.) 2003. *The Cambridge Companion to Duns Scotus*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Woolhouse, R. S. 1982. The Nature of Individual Substances. In Woolhouse (szerk.) 1994. 83–104.
- Woolhouse R. S. (szerk.) 1994. *W. G. Leibniz: Critical Assessments*. Oxford, Routledge.